

PREMIUM E-JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl / Year	: 2022	Makale Geliş / Received	: 22.11.2022
Cilt / Volume	: 6	Yayınlama / Published	: 31.12.2022
Sayı / Issue	: 25	Article Type/Makale Türü	: Araştırma Makalesi / Research Article
ss / pp	: 574-586		http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.4282

Dr. Öğrt. Üyesi Abuzer KALYON

<https://orcid.org/0000-0003-0594-9920>

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fak., TDED Bölümü, Ankara / TÜRKİYE

İBRAHİM SABRİ’NİN MEHMED AKİF’İN YAKIN DOSTU¹ BABANZÂDE AHMED NAİM’E MERSİYESİ²

İBRAHİM SABRİ’S ELEGY TO MEHMED AKİF’S CLOSE FRIEND BABANZÂDE AHMED NAİM

Prof. Dr. Abdülaziz Awadallah³’ın aziz hâtırasına...

في ذكرى الأستاذ الدكتور عبدالعزيز عوض الله ...

ÖZET

İbrahim Sabri Bey, ilk gençlik senelerinden itibaren yaşadığı sürgünlerle hayatını birleştiren bir münevverdir. Babası Osmanlı Devleti’nin son Şeyhülislamlarından olan Mustafa Sabri Efendi’dir. Âlim bir babanın oğlu olarak iyi bir eğitimden geçen İbrahim Sabri, ailecek yaşadığı sürgünlere rağmen eğitimini ihmal etmeyerek kendisini zor şartlarda bile olsa yetiştirebilen ender şahsiyetlerden birisidir. Tarafımızdan (Ekmeleddin İhsanoğlu ve Filiz Kalyon’la birlikte) hazırlanan “Mısır Dâneleri”nden Seçmeler isimli eseriyle şiir birikimini gün yüzüne çıkarmaya çalıştık. Henüz gençken şiirler yazmaya başlayan İbrahim Sabri, hayatının olgunluk devresinde akademik hayata da başlamıştır. Mısır Dâneleri isimli eserinde dikkate değer bulduğu veya çok kıymet verdiği bazı şahsiyetlere hitaben şiirler kaleme almış veya tarihler düşürmüştür. İbrahim Sabri Bey’in şiir yazdığı şahsiyetlerden birisi de Babanzâde Ahmed Naim’dir. İbrahim Sabri’nin Mehmed Âkif Ersoy’un yakın dostlarından olan Babanzâde Ahmed Naim için kaleme aldığı mersiye, tarih ve yer olarak “10 Ağustos 1934 Heliopolis” ibaresini taşımaktadır. Darü’l-fünûn hocalarından olan Ahmed Naim’in vefatı, İbrahim Sabri’yi derinden etkilemiş ve “Naim Bey” isimli mersiyesini kaleme almıştır. Bu çalışmada, Mehmed Akif Ersoy’un yakın dostu olan Ahmed Naim’in vefatından dolayı İstiklâl Marşı şairi Mehmed Akif’in üzüntüsü ve İbrahim Sabri’nin “Naim Bey” mersiyesi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, İbrahim Sabri, Mısır Dâneleri, mersiye, Ahmed Naim.

ABSTRACT

Mr. İbrahim Sabri is an intellectual who combines his life with the exiles he has lived since his early youth. His father is Mustafa Sabri Efendi, one of the last Şeyhülislams of the Ottoman Empire. İbrahim Sabri, who went through a good education as the son of a scholar father, is one of the rare personalities who can raise himself even under difficult conditions by not neglecting his education despite the exiles he has lived through as a family. We tried to, bring his poetry to light accumulation with his work titled Selections from the "Pieces of Egypt" prepared by us (with Ekmeleddin İhsanoğlu and Filiz Kalyon). İbrahim Sabri, who started to write poems when he was still young, also started an academic life in the maturity period of his life. In his work titled "Egyptian Dâneleri", he wrote poems or set dates for some personalities that he found remarkable or highly valued. One of the personalities to whom İbrahim Sabri Bey wrote a dedication poem is Babanzâde Ahmed Naim. The elegy written by İbrahim Sabri for Babanzâde Ahmed Naim, one of Mehmed Âkif Ersoy's close friends, bears the phrase "August 10, 1934, Heliopolis" as date and place. The death of Ahmed Naim, one of the teachers of Darü’l-Fünûn, deeply affected İbrahim Sabri and he wrote his elegy named "Naim Bey". In this study, the death of Ahmed Naim, a close friend of Mehmed Akif Ersoy, the sadness of Mehmet Akif, the poet of the National Anthem, and the "Naim Bey" elegy of İbrahim Sabri will be evaluated.

Keywords: İbrahim Sabri, Mehmed Âkif, Pieces of Egypt, Ahmed Naim, mersiye.

¹ Mehmed Âkif ve Babanzâde Ahmed Naim Bey dostlukları hakkındaki bazı neşriyat için bkz. Mehmet Kurtoğlu, İki Kadim Dost (Âkif ve Babanzade Ahmed Naim), 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy, Ankara: TYB Yay. 2017, s.222 -228; Aliye Uslu Üstten, Mehmet Âkif Ersoy’un Yakın Çevresindeki Önemli Simalar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 26, 1 (2022) 187-199; URL1; URL2; Secdede Biten Bir Ömür Babanzâde Ahmet Naim Bey, Hüseyin Hansu, Kaynak Yay. İst. 2007.

² Bu çalışmanın ortaya çıkmasında istifade edilip bazı kısımlarının iktibas edildiği eser için bkz. İhsanoğlu Ekmeleddin, Kalyon Abuzer, Kalyon Filiz, Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri, Mısır Dâneleri’nden Seçmeler, Kabalcı Yay. İstanbul, 2021

³ Mısırlı Türkolog, El-Ezher Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü eski başkanlarından. 26 Aralık 2022’de dâr-ı bekâya irtihal etti.

1. GİRİŞ

Dünyanın en gizemli ülkelerinden olan Mısır, tarihi, coğrafi ve kültürel zenginlikleriyle adından söz ettirmektedir. Yeryüzünün en kadim halklarının ve kültürlerinin memleketi olan Mısır'da Türkler de hükmettikleri zaman zarfında ülkede bir hayli değerli eserler bırakmışlardır. Rakamlarla ifade edilemeyecek zenginlikte olan bu kültür varlıklarının neler oldukları hakkında Mısır'ı yakinen tanıyan Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından "Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları"⁴ ismiyle bir eser kaleme alınmıştır. Eserde, özellikle Osmanlı devresine ait faaliyetler ve bırakılan maddi-manevi kültür unsurları teferruatlı şekilde tanıtılmaktadır. Bizim de (Abuzer Kalyon-Filiz Kalyon) Mısır'daki dil, edebiyat ve kültürel zenginliğimiz özellikle Türkçe yazan şairler ve yazma eserlerle alakalı çalışmalarımızın esin kaynağının bu eser olduğunu söyleyebiliriz.

Mısır'ın özellikle Türkiye açısından sadece Piramitler, Süveyş Kanalı, El-Ezher Üniversitesi, Sina vb. ibaret olamadığının altını çizmemiz gerekiyor. Kahire'deki entelektüel atmosferde yetişip Türkçe şiirler kaleme alan şairlerin varlığı da ülkedeki kültürel zenginliğimizin âdetâ ispatı mahiyetindedir. Bu şairler aynı zamanda çok dilli, çok dinli, çok kültürlü Osmanlı devlet yapısının sergilediği toplum hayatını da örneklemektedirler. Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki çok dilliliğin şiirlere yansımaları değerlendiren bir makale İsmail Hakkı Aksoyak tarafından neşredilmiştir.⁵ Söz gelişi Osmanlı Türkçesiyle ifade gücü bakımından dikkate değer şiirler kaleme alan Ayşe Teymûrî, aristokrat bir aileden gelen Kürt menşeli bir baba ile Çerkez asıllı bir anneden dünyaya gelmiştir. Üç dili (Türkçe - Arapça - Farsça) şiirlerinde mükemmel bir şekilde kullanmaktadır. Üç dilin (elsine-i selâse) Osmanlı münevverleri tarafından bilinmesi bir gerekliliktir. Divan şairleri mevzubahis bu üç dili kullanarak *mülemmalar* (her mısraı Arapça-Farsça-Türkçe olarak ayrı ayrı yazılan gazel) kaleme almışlardır. Ayşe Teymûrî, Mey Ziyâde tarafından "Üç dilli şaire" olarak vasıflandırılmaktadır.⁶ Tarafımızdan da Teymûrî'nin üç dilli yönüne dikkat çeken bir çalışma neşredilmiştir.⁷ Ayşe Teymûrî ile aşağı yukarı eş zamanlı yaşayıp Türkçe şiirler kaleme alan başka şairler de vardır. Çeşm-i Âfet Hanım ve Gülperî Hanım, bazı eserleri ülkemizde yayımlanmıştır.⁸ Her üç şair, başka bir çalışmada toplu olarak tanıtılmıştır.⁹

Kültür, dil ve tarih açısından mühim eserlerimizin bu ülke kütüphanelerinde olduğu unutulmamalıdır. Mısır kütüphanelerinde Türkçe olarak binlerce yazma ve matbu eser bulunmaktadır. Mevzubahis kütüphanedeki eserlerin dijital ortama aktarım çalışmalarının başlatılması gerektiğini de bu vesileyle ifade etmek istiyoruz.

Mısır'da zengin bir kültür ortamında sürgün hayatına devam eden İbrahim Sabri de şiirlerinin kahir ekseriyetini bu ülkede yazmış ve iki tiyatro eseriyle birlikte *Mısır Dâneleri*'nde toplamıştır.

İbrahim Sabri'nin asıl ismi Rüştü'dür (5 Nisan 1998 İstanbul; 28 Temmuz 1983 Londra) Babası Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin aksine ülkemizde edebiyat ve ilim çevreleri tarafından hemen hemen hiç tanınmayan İbrahim Sabri, şairlik ve akademisyenlik yönüyle dikkate değer bir şahsiyettir. Tanınmamasının bir sebebinin de "unutulmuşluk" olarak telakki edilmesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Şiirlerinin (birkaçı hariç) tamamının neşredildiği bir kitap 2021'de neşredildi. Ekmeleddin İhsanoğlu, Abuzer Kalyon ve Filiz kalyon tarafından hazırlanan *Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri, Mısır Dâneleri'nden Seçmeler*, İstanbul'da Kabcacı Yayınları arasında çıktı. "Sürgünde unutulmuş" tabiri, Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından tercih edildi. Ülkemizin ve Avrupa'nın önde gelen bilim tarihi otoritelerinden olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun da Kahire'de İbrahim Sabri ile zaman zaman görüşmeleri olmuştur. Bu kitaptan evvel İbrahim Sabri hakkında, Son Asır Türk Şairleri isimli eserinin V. Cildinde İbnül Emin Mahmud Kemal İnal tarafından bazı bilgiler verilerek şiir örnekleri kısaca tanıtılmıştır.¹⁰ Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç makalesiyle hakkında bilgiler vermiştir.¹¹ Türkiye'deki Mehmed Âkif ve Safahat çalışmalarının duayen ismi M. Ertuğrul Düzdağ'ın kaleminden neşredilen İslam âlimi, Ali Ulvi Kurucu'nun hatıralarında İbrahim Sabri Bey'den

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu. Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları: Mehmed Ali Paşa'dan Günümüze Basılı Türk Kültürü Bibliyografyası ve Bir Değerlendirme. İstanbul: IRCICA, 2006. XXXIII, 657 s.

⁵ Bkz. İsmail Hakkı Aksoyak, Divan Şiirinin Dili İmparatorluk Dilidir, Söylenmemiş Sözler, Grafiker Yay. 2016, s. 305-320

⁶ Bkz. Mey Ziyade, Şairetü't-Tali'a A'îşe Teymûrî, Kahire 1956 s.79

⁷ Bkz. Abuzer Kalyon, Üç Dilli Şair Ayşe Teymûrîden Üç Dilli Gazel, Turkish Studies - Volume 10/8 Spring 2015, p. 1425-1436.

⁸ Bu şairlerin Türkiye'de neşredilen eserleri için bkz. Semra Tunç, Kahire Sarayında Bir Hanım Şair, Çeşm-i Âfet ve Divanı Konya: Palet Yay., 2012; Filiz Kalyon, Divan Şiirinin Nil'de Açan Çiçeği Gülperî Hanım ve Güldeste-i Hâtrât Ankara: Akçağ Yay. 2014; Abuzer Kalyon, Divan Şiirinin Nil'deki Sesi Ayşe Teymûrî Divânı, Ankara: Akçağ Yay. 2013

⁹ Bkz. Filiz kalyon, Nil'in Üç Gülü: Çeşm-i Âfet, Ayşe Teymûrî, Gülperî Hanım, Ekmeleddin İhsanoğlu Armağanı, Ötügen yay. 2021.

¹⁰ Bkz. İnal, İ. M. K. (2013) Son Asır Türk Şairleri, Ankara: AKM Yay. C. V

¹¹ Saraç, M. A. Y (1997). Mehmet Âkif'in Gölgelelerinin Arapça'ya Tercümesi ve İbrahim Sabri Efendi, Divan İlmî Araştırmalar Dergisi, S. 5, s. 247-258

bahsedilmektedir. Hayatı hakkında en teferruatlı bilgiler, belgelere dayandırılarak mevzubahis kitapta bizzat Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından verilmiştir.¹²

Sabri ailesi, maddi ve manevi olarak çok acılar ve sıkıntılar çekmiştir. İbrahim Sabri, tüm bu sıkıntılar içinde kendisini eğitim ve kültürel yönden iyi yetiştirip en az anadili kadar iyi bildiği Arapçayı öğrenmiştir. Arapçadan Türkçeye; Türkçeden de Arapçaya ilmi tercüme yapıp bunları neşre edecek kadar bu lisana vâkıftır. Ayrıca, Farsça, Romence ve Fransızca'yı da mükemmel şekilde öğrendiğini söyleyebiliriz. Fransız edebiyatından Victor Hugo, Charles Baudelaire ve Alfred de Vigny'den tercüme yapmıştır.

Şiirlerinde Osmanlı Türkçesini de tüm estetik hususiyetleriyle kullandığı görülmektedir. Muhteva bakımından şiirlerinin tasnifinin kısaca şu şekilde yapılması mümkündür:

- a. Gurbet muhtevalı şiirler
- b Siyasi tenkit ihtiva eden şiirler
- c. Aile fertleri, yakın muhiti ve diğer şahsiyetler için yazdığı şiirler
- ç. Mısır'a dair şiirler
- d. Manzum tercümeleri (İhsanoğlu, Kalyon & Kalyon, 2021: 67).

Sabri'nin tarih, din, dil ve memleket sevgisini dikkate alan yukarıdaki tasnifi ihtiva eden şiirlerinin yanı sıra ince hayaller ve ifade gücüyle kaleme aldığı pek çok manzumesi de bulunmaktadır. Âşına Sahiller ismini taşıyıp Romanya'nın Köstence kentinde kaleme aldığı şiirinde geçmekte olan,

*Vaktiyle de âfâkını, ben seyre çıkardım,
Bir tıfil idim, ahzânımı mevcende yıkardım.
Bulsam o çocuk gönlümü, heyhat, bugün ben,
Telsîm ederek, göğsüme hasretle takardım...*

mısralar onun duygu, düşünce, hayal ve ifade gücünü şiir yoluyla hissettirmektedir. Özellikle şairin, mısralarında okuyucuyu çocukluğuna götürmek isterken sarf ettiği,

Bir tıfil idim, ahzânımı mevcende yıkardım

mısraı ile ifade edilmekte olan “hüzünlerin denizin dalgasında yıkanması”nın sehl-i mümteni (söylenişi kolay gibi görülen ama benzerinin yapılmasının oldukça zor olduğu ifade) örneği olduğunu söyleyebiliriz.

1.1. Mehmed Âkif Ersoy, Mustafa Sabri Efendi ve İbrahim Sabri'nin Ahmed Naim'in Vefat Haberiyle Sarsılmaları

Osmanlı devri münevverlerinden olan Babanzâde Ahmed Naim, aynı zamanda Mehmed Akif Ersoy'un da yakın dostları arasında yer almaktadır. 1934 senesinde vefat eden Ahmed Naim Efendi, Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilir. Ahmed Naim'den iki sene sonra vefat eden Mehmed Akif Ersoy'un naaşı da kadim dostu Ahmed Naim'in yanına defnedilir. Mehmed Akif'in gönüllü Mısır sürgünü ile uzun yıllar birbirlerine hasret kalan iki dost bu şekilde birbirlerine kabir komşusu olurlar. İki kadim dostu kabir komşuluğunda buluşturan serüven şöyledir:

1935'te rahatsızlanan Mehmed Âkif, hava değişimi için bir aylığına Lübnan'a ve o sırada Fransız idaresinde bulunan Antakya'ya gitti. Hastalığının ağırlaşması üzerine 17 Haziran 1936'da İstanbul'a döndü. Nişantaşı Sağlık Yurdu'nda tedavi gördükten sonra yaz aylarında Said Halim Paşa'nın Alemdağ'daki Baltacı Çiftliği'nde oğlu Prens Halim tarafından misafir edildi. Son günlerini de aynı ailenin Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda kendisine ayırdığı dairede geçirdi ve orada vefat etti (27 Aralık 1936). Resmî şahıs ve makamların ilgi göstermediği İstiklâl Marşı şairinin cenazesi, Beyazıt Camii'nden üniversite gençliğinin ve halkın katıldığı büyük bir cemaatle Edirnekapı Mezarlığı'nda dostu Babanzâde Ahmed Naim'in kabrinin yanında toprağa verildi. 1960 yılındaki yol inşaatı sebebiyle her iki mezar Süleyman Nazif'in kabriyle birlikte Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi. Mehmed Âkif yılı olarak ilân edilen vefatının ellinci senesinde (1986) Kültür Bakanlığı tarafından kabrinin üzerine yeni bir lahit yaptırıldı (Okay ve Düzdağ, t.y.).

Ahmed Naim'in vefatı da Mehmed Akif'ten 2 sene öncedir.

¹² Bkz. İhsanoğlu Ekmeleddin, Kalyon Abuzer, Kalyon Filiz, Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri, Mısır Dâneleri'nden Seçmeler, Kabalcı Yay. İstanbul, 2021

Ahmed Naim İstanbul'da 13 Ağustos 1934 Pazartesi günü öğle namazının ikinci rek'atında secdede vefat etti. Mehmed Âkif, "Naim'in vefat haberi üzerime dağ gibi yıkıldı" diyerek üzüntüsünü dile getirirken aynı zamanda onun kaybının büyüklüğüne de işaret etmiş oluyordu. Kabri Edirnekapı Mezarlığı'nda, dostu Mehmed Âkif Ersoy'un mezarının yanındadır (Çakan, t.y.).

Mersiye hakkındaki bilgilere geçmeden evvel kısaca Ahmed Naim'in hayatı hakkında bilgi vermek istiyoruz:

Babanzâde Ahmed Naim, Âkif'in vefa ile bağlı olduğu en önemli arkadaşı, dostudur. Kürt bir paşanın çocuğu olan Babanzâde Bağdat'ta (babasının vazifesi sebebiyle) 1872 yılında doğmuştur (Bilgi, 2022: 194).

Ahmed Naim'in mensubu olduğu Babanzâde ailesi aslen Süleymaniyeli olup Osmanlıdan itibaren pek çok devlet adamı, bakan yetiştirmiş bir ailedir. Aile hakkında pek çok neşriyat bulunmaktadır. Ülkemizde tanınan aile fertleri, Baba Süleyman, Mustafa Zihni Paşa, Ahmet Naim Babanzâde, İsmail Hakkı Babanzâde, Şükrü Baban, Hikmet Baban, Cihat Baban, Selim Baban, Ayşe Semiha Baban.

Ayşe Semiha Baban, Yaşar Kemal'in ikinci eşi, 1946 yılında doğdu. Kültür Eski Bakanlarından Cihat Baban'ın yeğeni. 1968-1970 yılları arasında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1973 yılında Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Enstitüsü Pazarlama Bölümü'nü bitirdi. Daha sonra Harvard Üniversitesi'nde idari bilimler üzerine yüksek lisans yaptı. İngilizce, Fransızca ve İtalyanca biliyor. Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde müdür, genel sekreter vekili olarak görev yaptı (URL1).

Böyle bir ailenin öncü fertlerinden olan Ahmed Naim, iyi bir tahsil görmüştür.

Galatasaray Sultânîsi ve Mülkiye Mektebi'nde okudu. Bir ara Hariciye Nezâreti Tercüme Kalemi'nde çalıştıktan sonra Maarif Nezâreti Yüksek Tedrisat müdürlüğüne getirildi (1911-1912). Galatasaray Sultânîsi'nde Arapça okuttu (1912-1914) ve Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Odası üyeliğinde bulundu (1914-1915). Daha sonra Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'nde felsefe, mantık, ruhiyat ve ahlâk dersleri müderrisliğine başladı (1915); bu görevini Dârülfünun'un lağvedilmesine kadar (1 Temmuz 1933) aralıksız sürdürdü. Bu tarihte üniversite yeniden kurulurken açıkta bırakıldı (Çakan, t.y.).

Fevkalade münevver bir şahsiyet özelliği taşımakta olan Ahmed Naim için İslam Ansiklopedisine madde yazan İsmail Lütfi Çakan, mevzubahis maddede Ahmed Naim'in eserleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

1. *Temrînât. Sarf-ı Arabî'ye Mahsus Temrînât (İstanbul 1316) ve Mekteb-i Sultânî'ye Mahsus Sarf-ı Arabî ve Temrînât (İstanbul 1323) gibi adlarla basılan eser, Galatasaray ders nâzırı Mustafa Cemil Bey'in Arapça sarf risâlesinin uygulama ve alıştırma kitabı haline getirilmiş şeklidir. Medrese usulü ile Arapça öğretimini bu kitabın mukaddimesinde tenkit etmiştir.*

2. *Hikmet Dersleri (İstanbul 1328 r./1329).*

3. *Felsefe Dersleri (İstanbul 1333).*

4. *Mebâdî-i Felsefeden İlmü'n-nefs (İstanbul 1331). G. Fonsegrive'den birçok dip notu ekleyerek tercüme ettiği bu eserin sonuna 1900 felsefî terim için hazırladığı Türkçe karşılıkları da eklemiştir.*

5. *İlm-i Mantık (Elie Rabier'den tercüme, İstanbul 1335 r./1338).*

6. *Tevfik Fikret'e Dair (İstanbul 1336). Dr. Rıza Tevfik'in Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta Tevfik Fikret'i savunarak başta Mehmed Âkif olmak üzere İslâmcılar'ı tenkit etmesi üzerine bu kitapçığı kaleme almıştır.*

7. *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları (İstanbul 1340 r./1342). 1912'de Lahey'de toplanan Ahlâk Terbiyesi Kongresi'ne sunmak üzere hazırladığı bir tebliğ olup Ömer Rıza Doğrul tarafından sadeleştirilerek İslâm Ahlâkının Esasları adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1963).*

8. *İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet (İstanbul 1332). Eser daha sonra Abdullah Işıklar tarafından bazı kısımları eksik olarak İslam Irkçılığı Menetmiştir adıyla (İstanbul 1963), bazı açıklayıcı notlarla Ömer Lütfi Zararsız tarafından İslâm'da Irkçılık ve Milliyetçilik adıyla (Ankara 1979), ayrıca Ertuğrul Düzdağ tarafından Türkiye'de İslâm ve Irkçılık Meselesi adlı çalışmasının içinde (İstanbul 1983, s. 33-117) yayımlanmıştır.*

9. *Kırk Hadis (İstanbul 1341 r./1343). Nevevî'nin el-Erba'ün adlı eserinin tercümesidir.*

10. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi (İstanbul 1346, ilk üç cilt; daha sonraki ciltler Kâmil Miras tarafından tercüme edilmiştir). Tecrid tercümesine giriş mahiyetindeki bir ciltlik mukaddimesi son derece önemli ve oldukça geniş bir hadis usulü kitabıdır (bk. et-TECRÎDÜ's-SARÎH).*

Ayrıca çeşitli dergilerde, özellikle Sırât-ı Müstakîm ve Sebülürreşâd'da birçok makalesi yayımlanmıştır (Çakan, t.y.).

Farklı tarzdaki araştırmaları ve spekülâtif yayınlarıyla tanınan Prof. Dr. Yalçın Küçük de bazı yayınlarında Bâbanzâde Ahmed Naim hakkında beyanatlarda bulunmaktadır.¹³

Eserlerinden ve hakkında yazılanlardan hareketle Babanzâde Ahmed Naim, mensubu olduğu Kürt kavmini öne çıkararak asla milliyetçilik yapmadığı gibi; kendi milletlerini ön plana çıkarıp milliyetçilik yaparak Osmanlı idealinden vazgeçenleri de şiddetli şekilde tenkit etmiştir. Sözüün özü, İslam idealini savunmuştur. Bu bakımdan Mehmed Akif Ersoy'la yakın dostlukları kadar İslam'a olan bağlılıkları ve dünya görüşlerinin de örtüştüğünü görmekteyiz.

Ahmed Naim'in İstanbul'da hayata veda ettiği haberinin Kahire'ye ulaşması, orada ikamet etmekte olan yakın dostları Mehmed Akif Ersoy, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve oğlu İbrahim Sabri'yi fevkalade üzmüş ve derin teessürlere sevk etmiştir. Değerlendireceğimiz mersiye bu vefat haberinin Kahire'ye ulaşması üzerine İbrahim Sabri tarafından kaleme alınmıştır. Vefat haberinin Ahmed Naim'in dostlarında bıraktığı hüznü Ali Ulvi Kurucu'nun hatıralarından nakleden Ertuğrul Düzdağ'ın yazdıklarından olduğu gibi aktarıyoruz:

Babanzâde Ahmed Naim Bey'in vefat ettiği Kahire'de haber alınınca, Mehmed Âkif Bey, Mustafa Sabri Efendi'ye taziyeye başsağlığı dilemeye gitmiş. Merhumu anıp ağlamışlar.

İbrahim Bey, Naim Bey için yazdığı mersiye Mehmed Âkif Bey'e okumuş. Âkif Bey şiiri çok beğenmiş.

"Aferin evladım, ben sizin şair olduğunuzu biliyordum; fakat bu kadar kuvvetli bir şair olduğunuzu bilmezdim" demiş.

İbrahim Bey'in mersiyesi şu mısralarla başlıyormuş:

Yurdun harâbesinde, bir zelzeleyle, meşhûr

Bir burc-ı dîn yıkılmış, düşmüş desem değer: Tûr

Bir rûh arşa çıkmış, bî-rûh kılmış arzı,

Ölmüş Naim Bey, eyvâh... Sönmüş vatanda bir nûr!

Mersiye okunup bitince Âkif Bey derinden bir "âh" çekip "İbrahim Bey ben olsaydım: Sönmüş vatanda son nûr! derdim" demiş. İbrahim Bey cevap olarak:

"Efendim, daha hayatta Hamdi Efendiler (Akseki) var. Son nur demeye dilim varmadı" diyerek, o sırada berhayat bulunan bazı büyük âlim ve fâzıl zevâtı sayınca, Âkif Bey bu cevaptan memnun kalmış ve "Aferin İbrahim Bey, bu babanın evladısın. Böyle bir babaya böyle bir evlat yakıştır." diyerek onu taltif ve tebrik etmiş.

Bize Neler Oldu?

İbrahim Bey, şiir külliyatını Arap harfli bir daktilo ile yazıp toplamıştı. Kadir Mısıroğlu Bey'de bulunan bir nüshadan çekilmiş bir fotokopisi de Ertuğrul Bey'de varmış. Hatıratın bir kısmına geldiğimizde, mersiye'nin mısralarını tam hatırlayamadığımdan o nüshaya bakılmak icap etti.

İbrahim Bey'in Mısır Dâneleri adını taşıyan şiir mecmuasında, yukarıda bahsi geçen yer evvelki hâliyle "Sönmüş vatanda bir nûr!" şeklindeydi. Buna göre İbrahim Sabri Bey, Âkif Bey'in tavsiyesine uyarak ve belki de artık adı geçen zatların da vefat ettikleri bir tarihte, "bir nur"u "son nur" a çevirmiş olmalı.¹⁴

İbrahim Bey'in mersiyesinden sonra, Mustafa Sabri efendi, Mehmed Âkif Bey'e:

"Âkif Bey, Naim Bey için ben de bir mersiye yazdım. Fakat asıl sizin yazmanız lazım ki şair olan sizsiniz..." demiş. Âkif'in cevabı şöyle olmuş:

¹³ Tefrruat için bkz. URL 2.

¹⁴ Burada işaret edilen, "bir nur"un "son nur" şeklinde değiştirilmesi elimizdeki Arap harfleriyle daktilo edilen nüshada gerçekleşmiştir. Üç yazarlı kitabımızdaki ifade de "son nur" şeklindedir. Bkz. İhsanoğlu Ekmeleddin, Kalyon Abuzer, Kalyon Filiz, Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri, Mısır Dâneleri'nden Seçmeler, Kabalcı Yay. İstanbul, 2021, s. 221. Not: Metnin fotoğrafı bu çalışmanın sonuna eklendi.

“Efendi hazretleri, ben yazmak istediğim birçok şeyleri yazamadım. Naim Bey için de yazamam. Naim deyince, zaten içimde bir yanardağ tütüyor. Naim Beylerle beraber başımıza neler geldi yahu! Bize Neler Oldu? diye piyes yazmak isterdim, Âsım gibi... ama olmadı...”

Mustafa Sabri Efendi'ye,

“Efendim, Ahmed Naim Bey'i gerek siz, gerek Âkif Bey, çok severmişsiniz, Acaba sebebi nedir?” diye sormuştuk. Şu cevabı vermişti:

Efendim, Naim Bey selef-i sâlihindedir desen öyledir. Asr-ı Saadet'ten bir parça desen öyledir. İlim, irfan, edep ahlâk, namus, şeref, kanaat... Ne deseniz bütün faziletler mevcut. Böyle bir insan nasıl sevilmmez! Maalesef Türk milleti, büyüklerinin kadrini öldükten sonra biliyor. O da hepsini değil!...

Mısır'da görüyorsunuz mühim bir adam ölse kıyamet kopuyor. Yahu bizde, kimler ölüp ölüp gidiyor da kimsenin aldıracağı yok. Ancak tanıyan yakınları, yine kendi gibi olanlar biliyor.

Efendiler, Naim Bey kitaplara geçmekle de kalacak insan değildir. Kitaplara herkes geçiyor. Naim Bey, menkibeleri yazılıp da böyle destan gibi okunacak bir insandı (Düzdağ, 2015:314-316).

1.2. Mehmed Âkif Ersoy'un Ahmed Naim'e Şiir İthafı

Mehmed Âkif Ersoy'un güçlü bir dostluk kurup da çok değer verdiği şahsiyetlerden olan Babanzâde Ahmed Nâim Bey'e şiir ithaf edip etmediği konusu da öteden beri hep merak edilmiştir. Bu husuta Mithat Cemal Kuntay şunları ifade etmektedir:

Akif, şiirlerini bazı dostlarına ithaf ederdi. Fakat bu ithaflarda Naim'in adı yoktu. Çünkü Naim, Akif'in kalbinde o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki, onun eşiğine uzatacağı şiiri bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı: “Secde”. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim'e gösterilecek, beğenirse ona ithaf edilecekti. Naim “Secde”yi o kadar beğeniyordu ki, Akif'in yazısıyla olanı alıyordu, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyordu. Amma Akif, her zamanki bedbinliğiyle meseleyi anlıyordu: Naim'in geç kalan cevabı “Manzumeyi beğenmedi” demektir ve şiirini Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabında bastırıyordu (M. C. Kuntay, akt. Hansu, 2007:40).

1.3. İbrahim Sabri'nin Naim Bey Mersiyesi¹⁵

*mef' û lü / fâ' i lâ tün / mef' û lü / fâ' i lâ tün*¹⁶

Yurdun harâbesinde, bir zelzeleyle, meşhûr

Bir burc-ı dîn yıkılmış, düşmüş desem değer: Tûr

Bir rûh arşa çıkmış, bî-rûh kılmış arzı,

Ölmüş Naim Bey, eyvâh... Sönmüş vatanda son nûr!

Zulmet, dimâğa girmiş, şems-i edeb tutulmuş,

Bir leyl-i mâtem olsa, günler, o yerde ma'zûr

Aklım tahaccür etdi, dehşetli manzarından,

İlmi hayâl edince, toprakla şimdi mestûr

Bir ahd-i nahse erdin, bedbaht memleketde,

Bir bir zevâl bulmuş, kimlerse sa'yi meşkûr

Mâzî, hayâtı hâiz, hâlin memâtı peydâ,

Mevt işte: Ba'se dönmüş, ervâh yerde menşûr.

Kim var, hayâtı seyret: Makberde hep eâzım,

Ahyâ mezarlığında, baykuş çalar meğer sûr

¹⁵ Mersiye, “Naim Bey” başlığını taşımaktadır.

¹⁶ Bu aruz kalıbı, (müs tef' i lün / fa' û lün / müs tef' i lün / fa' û lün) tef'ileleriyle de kullanılmaktadır.

Gurbetteyim, vatandan kaldım, eğerçi ben dūr,
Ey sâhib-i fazîlet, kalbim seninle meshûr

Ettim şebâbı tetkîk, tizkâr-ı hâtırayla,
Mektepteki likânı buldum, gönülde memhûr

Dârü'l-fünûn'a baktım: Ma'nen siyâh giymiş,
Kürsünde lâkin ismin, altın yazıyla mezkûr

Âlâm içinde kaldı, hep âşinâ-yı kadrin
Birdenbire ufûlün eyler ukûlü meftûr...

Bir ben gibi garîbin, nâçiz kilki kaldı,
İlhâm-ı hürmetinle intâk-ı şaire mecbûr

Rahmetle andırınca, âsâr-ı yâdigârın
Giryeyle gözlerimde, bir mısra' oldu mestûr

Yârâna tesliyetdir, târih-i cevherinin

Dîni cihâdı kıldı: Ahmed Nâ'im'i mağfûr [Helyopolis, 1353, m. 1934]

Târih-i diğەر

Değildi böyle târih, ettim semâya i'la:

Yarabbi, yap Na'im'e, dâr-ı na'imi mesvâ (İhsanoğlu vd, 2021: 221-222).

Osmanlıca kelimeler:

ahd-i nahs: Uğursuzluk, sözü ·

ahyâ: Diriler ·

alâm: Acılar, dert ve sıkıntılar ·

arz: Yeryüzü ·

âsâr-ı yâdigâr: Hatıra eserler ·

âşinâ-yı kadr: Kadirşinaslık ·

ba's: Yeniden dirilme

bedbaht: Talihsiz ·

bî-rûh: Ruhsuz ·

burc-ı din: Din kalesi ·

dâr-ı na'im: Cennet ·

dârü'l-fünûn: Üniversite ·

dimâğ: Beyin ·

dūr: Uzak ·

eâzım: Büyükler ·

ervâh: Ruhlar ·

giryе: Ağlama, ağlayış ·

hâiz: Sahip, taşıyan ·

harâbe: Yıkıntı ·

i'la: Yükseltmek ·

ilhâm-ı hürmet: İçe doğan hürmet ·

intak-ı şiiir: Şiir söylemek ·

kilk: Kalem ·

leyl-i mâtem: Yaşlı gece ·

likâ: Yüz, çehre ·

ma'zûr: Özürlü, mazeretli ·

mağfûr: Günahları bağışlanan ·

mâzî: Geçmiş, geride kalmış ·

meftûr: Bezgin ·

memât: Ölüm ·

memhûr: Mühürlenmiş

meshûr: Büyülenmiş ·

mestûr: Gizli, örtülü ·

mestûr: Gizli, örtülü ·

mesvâ: Mesken

meşkûr: Şükredilen ·

mevt: Ölüm ·

mezkûr: Zikredilen, anılan ·

nâçiz: Değersiz ·

peydâ: Açık, ortada ·

peydâ: Açıkta olan, görünen ·

sa'y: Çalışmak ·

sâhib-i fazîlet: Fazilet sahibi ·

semâ: Gökyüzü ·

sebâb: Gençlik ·

şems-i edeb: Edebin güneşi ·

tahaccür: taşlaşma, donuklaşma

târih-i cevheri: Ebcet hesabında düşürülen bir çeşit tarih ·

tesliyet: Avutma, teselli etme ·

tizkâr-ı hâtıra: Hatırlama, akla getirme ·

ufûl: Batış, kayboluş ·

ukûl: Akıllar ·

zevâl: Yokolma ·

zulmet: Karanlık ·

Yukarıda bahsedildiği gibi İbrahim Sabri Bey, devrin ilim ehli ve mukaddesatçı kesimi tarafından çok sevilen Ahmed Naim Bey hakkındaki duygu yüklü mersiye üstadın vefatının hemen ertesinde kaleme almıştır. Şiiri, Ahmed Naim Bey'in sevenlerinin olduğu bir ortamda okumuş ve şiir beğeniyle karşılanmıştır.

Mersiye, sevilip sayılan birisinin vefatından sonra duyulan üzüntü ve acının ifade edilmesi için kaleme alınan şiirlere denmektedir.

Sözlük anlamı, “ölen birinin ardından iyiliklerini sayıp dökerek ağlamak”tır. Terim olarak ölen kişinin ardından duyulan üzüntüyü, ona duyulan sevgiyi, ölen kişinin vasıflarını anlatmak üzere yazılan şiirlere verilen genel addır. Mersiyelerde en çok kullanılan nazım şekli, terkeb-i benddir. Mersiyeler genellikle feleğe sitem, kaybedilen kişinin övgüsü ve duyulan acının anlatılması ve dua bölümlerinden oluşmaktadır (Mermer ve Koç Keskin, 2016: 141-142).

1.4. Şiirin Nesre Dönüştürülmesi ve Açıklaması

1. *Yurdun harâbesinde, bir zelzeleyle, meşhûr*

Bir burc-ı dîn yıkılmış, düşmüş desem değer: Tûr

Memleketin harabesinde sarsıntıyla meşhur bir din burcu yıkılmış; Tur dağının düştüğünü söylesem değer.

Meşhur olan din burçlarından birisinin yıkıldığını vurgularken aslında düşenin Tûr olduğunu ifade etsem değer demektedir. Tûr Dağı, dinler tarihi açısından önemli bir dağdır. Tûr, Sina Çölü'ndeki dağın ismidir. Hazreti Musa, kendisine tabi olanlarla Mısır'dan ayrılırken bu dağa çıkıp Allah ile konuşmuştur. Hazreti Musa, Allah'ı muhakkak görmek istediğinde Allah dağa çok az tecelli edince dağ dayanamayıp parçalanır. Tûr Dağı, klasik Türk şiirinde sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca bu dağ, Müslüman inancında manevi bir hususiyete sahiptir. İbrahim Sabri, din burcu olarak vasıflandırdığı Ahmed Naim'in vefatını o burcun yıkılışına ve Tûr Dağı'nın düşüşüne benzetmektedir. Düşmek ifadesi değişik anlamlarda kullanılmaktadır. En yaygın şekliyle bilinen yüksekte düşme kullanımının yanında teslim olmak anlamında da kullanılmaktadır. Ahmed Naim'in vefatı Tûr gibi azametli bir dağın çöküş ve teslimiyetine teşbih edilmektedir.

2. *Bir rûh arşa çıkmış, bî-rûh kalmış arzı,*

Ölmüş Naim Bey, eyvâh... Sönmüş vatanda son nûr!

Bir ruh gökyüzüne çıkmış, yeryüzü ruhsuz kalmış; Naim Bey ölmüş, eyvah vatandaki son nur sönmüş.

Ruh, bedenin hayat belirtisi, canlılığı ve var oluş ispatıdır. Ruhun gökyüzüne çıkışı, bedeni terk edişi anlamındadır. Ruh bedeni terk edince hareketsiz kalan bedende hayat yani canlılık belirtisi de kalmaz. Ruh, tektir; onun da gökyüzüne çıkmasıyla yeryüzü ruhsuz kalmış oluyor. İkinci mısra da hayatın gerçeğini ifade etmektedir “ölmüş Naim Bey” diyerek. Naim Bey'in vefatıyla da vatandaki son nurun da söndüğünü ifade etmektedir. Nur, ışık-aydınlık demektir. Aydınlığa benzetilen Ahmet Naim'in vefatı ile aydınlık da kararmış oluyor. Bu mısra, yukarıda da ifade edildiği gibi ilk yazıldığı zaman “Sönmüş vatanda bir nûr!” şeklinde iken, şiiri dinlemekte olan Mehmed Âkif Ersoy'un tavsiyesi ile “Sönmüş vatanda son nûr!” şekline getirildiğini düşünmekteyiz. Babanzâde Ahmed Naim Bey, felsefe ve yakın ilimlerde büyük bir âlim olmanın yanı sıra din ilimlerinde de bir otorite olarak addedilmektedir. Bu sebeple bu şahsiyetin vefatıyla insanlığın ilmi yönlerden aydınlatıcısının artık hayata veda etmesiyle vatanda son nurun da söndüğü vurgulanmaktadır. Ahmed Naim Bey'in vefat yılı, 1934'tür. O senelerde hayata geçirilen Türkiye'deki sosyal değişiklik özellikle de devletin hemen hemen tüm güçleriyle dinî hayata müdahalesiyle din bilginlerinin sayısında azalma olduğu bir gerçektir. Bundan da hareketle vatandaki yani Türkiye'deki son nurun da artık söndüğü ifade edilmektedir.

3. *Zulmet, dimâğa girmiş, şems-i edeb tutulmuş,*

Bir leyl-i mâtem olsa, günler, o yerde ma'zûr

Karanlık beyne girmiş, edep güneşi tutulmuş; mâtem gecesi olsa gündüzlerin orada mazereti var.

Karanlıkların artık beyne girdiği edep güneşinin de tutulduğu belirtilmektedir. Edep, hem ahlâk hem de edebiyat anlamında kullanılmıştır. Güneş tutulması coğrafi bir hadisedir. Güneşin tutulmasıyla yeryüzü kısmen kararmaya başlar ve aydınlıklar yok olur. Bu durum da Ay'ın Güneş'in önüne geçmesiyle gerçekleşir. Gündüzün belirginliğini yitirip havanın karardığı ortamda şair, bir temennisini dile getirmektedir. Bir matem yani yaslı bir gece olsa... Günlerin de o mekânda mazeretlerinin olduğu ifade edilmektedir. Yaslı vakitlerde yas tutanların çevre ile alakadar olması beklenemez; böylesi bir

ortamda gündüzlerin de mazeretli olduğu vurgulanmaktadır. Yas, vefat edenlerin arkasından tutulur, yas tutanlar umumiyetle karalar giyerler. Gecenin kararması da matemle izah edilebilir.

4. *Aklım tahaccür etdi, dehşetli manzarından,*

İlmi hayâl edince, toprakla şimdi mestûr

Dehşetli görünüşten aklım taşlaşıp donuklaştı; hayal ettiğimde ilim şimdi toprakla örtülü.

Yukarıdaki mısralarda ifade edilen tabiat varlıklarının Tûr Dağı'nın düşmesi, edep güneşinin tutulup gündüzlerin kararması vb. durumlar, dehşet verici görünümle şeklinde ifade edilmektedir. İşte bu dehşet verici, ürkütücü vaziyette aklının âdeta taşlaşıp donuklaştığını belirtmektedir. Akıl, normal şartlar altında vücudu sevk ve idare eden hususiyettedir. Oysa bu dehşet görünüşle akıl şaşırıp kalmanın çok ötesinde âdeta taşlaşmaktadır. Aklın taşlaşması, artık muhakeme özelliğinin donması veya o an için devre dışı kalmasıyla izah edilebilir. Akıl, sıradan hadiseler karşısında şaşırıcı bir tepki vermez; ama dehşete düşüren manzaralar karşısında çaresiz kalınca da taşlaşmak şeklinde değerlendirilmiştir burada. İslam inancında, diğer dinler hatta bazı inançsız toplumlarda bile vefat eden bedenler torağa gömülmektedir. Şair, mevzubahis beytin ikinci mısrasında, ilmi hayal ettiğini ama artık toprakla örtülü olduğunu ifade etmektedir. Ahmed Naim, gerçek anlamda vefat ettiği için defnedilmiş yani toprakla örtülmüştür. Şaire göre, ilimle dolu olan bir vücut toprakla örtünmüş oluyor. Başka bir deyişle de ilim artık, yeryüzünde değil; toprak altındadır.

5. *Bir ahd-i nahse erdin, bedbaht memleketde,*

Bir bir zevâl bulmuş, kimlerse sa'yi meşkûr

Talihsiz memlekette bir uğursuzluk sözüne erdin; işleri şükür gerektiren kimlerse birer birer yok olmuşlar.

Talihsizlik içinde olan bir memlekette “ahd-i nahse” uğursuzluk sözüne erdin demektir. Memleketin bedbaht yani talihsiz oluşu da yukarıda izah edildiği gibi; dini değerlerin yasaklanmasıyla izah edilebilir. İslam memleketlerinde dini değerler mukaddes sayılmaktadır, ezan-ı Muhammedî de dâhil olmak üzere. O devirde İslami değerlerin yasaklanması, ezanın Türkçeleştirilmesi, Kur'an eğitim ve öğretiminin yasaklanmasıyla İslâmî değerlerin devletten gizli yapılması gibi neticeler doğurmuştur. İşte bütün bu durumlar, memleketteki talihsizlik olarak değerlendirilmiştir. Nahs ve bedbaht kelimeleri eş anlamlı olarak uğursuzluk biçiminde değerlendirilmiştir. Zevâl bulmak, yok olmak anlamındadır. Yaptığı iş ve eylemleri şükür gerektiren şahısların da artık yok oldukları ifade edilmektedir.

6. *Mâzî, hayâtü hâiz, hâlin memâtü peydâ,*

Mevt işte: Ba'se dönmüş, ervâh yerde menşûr.

Şu anın ölümü apaçık, geçmiş hayatı sahiplenmiş. Ölüm işte yeniden dirilişe dönmüş ruhlar yerlerde dağılmış.

Mazi yani geçmiş, hayatı sahiplenmiştir. Şimdiki anın ölümü yani yok oluşu apaçık meydandadır; denmektedir. İkinci mısra ise “ölüm işte” denmekte ve hemen sonrasında ise “ba's” ifadesi kullanılarak ölümün ba'se yani yeniden dirilmeye dönüştüğü ifade edilmektedir. İslam inancında “Ba'sü ba'de'l-mevt”, ölümden sonra bir daha ölmek üzere dirilmek vardır. Ölüm, yeniden dirilişe geçen ruhların da yerde dağılmış olarak buldukları belirtilmektedir.

7. *Kim var, hayâtü seyret: Makberde hep eâzım,*

Ahyâ mezarlığında, baykuş çalar meğer sûr

Hayatı seyret ki kim var, büyüklerin tümü kabirlerde. Sanki diriler mezarlığında baykuş sur üflüyor.

Burada dinleyiciye veya şiiri okuyana seslenerek soru sormaktadır. Hayatı bir seyret de gör bakalım kim kalmış ki... Büyüklerin tamamının kabirde oldukları vurgulanmaktadır. Müslümanlar, geçmişlerini bir düşündüklerinde geçmişin yüce şahsiyetlerinin Hazreti Peygamber, dört büyük halife, sahabeler, İslam kahramanları, insanın ecdadı da dâhil olmak üzere tamamının dünyayı terk ettiği yani kabristanda oldukları gerçeği vurgulanmaktadır. Büyük şahsiyetlerin kabirlerde oluşuyla hayatta kalanların yani yaşamaya devam edenlerin de aslında diriler mezarlığında olduğu belirtilmektedir. Diriler mezarlığında baykuşun sanki sur borusuna üflediği belirtiliyor. Burada dini bir kavram olan “sur”dan bahsedilmektedir. İslam inancında kıyamet gününde dört büyük melekten birisi olan İsrail Aleyhisselâm sura üfleyecektir. Bu mısra ise hayatı devam edenlerin yaşadıkları ortam bir mezarlığa benzetilmektedir. Bu mezarlık ahyâ yani diriler mezarlığıdır. İşte baykuş da bu diriler mezarlığında sanki sur'a üflemede yani ölümü haber vermektedir. Eski Mısır medeniyetinde baykuş ölüm olarak sembolleştirilmiştir. Firavun devrinden kalan hiyegroliflerde baykuş karanlık ve ölümü temsil eder

şekilde resimlendirilmiştir. Dolayısıyla baykuş sesi uğursuz sayılmıştır. Avrupa eski medeniyetlerinde de baykuş algısının böyle olduğunu söyleyebiliriz.

8. *Gurbetteyim, vatandan kaldım, eğerçi ben dūr,*

Ey sâhib-i fazîlet, kalbim seninle meshûr

Gerçi vatandan ayrı kalıp gurbetteyim. Ey fazilet sahibi kalbim seninle büyü.

Şair, burada kendi durumunu izah etmektedir. Gurbette olup vatandan uzak kaldığını ifade ederek fazilet sahibine kalbinin kendisiyle büyülenmiş olduğunu belirtmektedir. Şiiri yazan, İbrahim Sabri de gurbettedir, vatandaşlıktan çıkarıldığı için sürgün hayatı yaşamaktadır. İşte bundan dolayı da vatanından uzaktadır. Vefat eden Ahmed Naim Bey'e fazilet sahibi diye seslenip kalbinin de onunla büyü olduğunu belirtmektedir.

9. *Ettim şebâbî tetkîk, tizkâr-ı hâtırayla,*

Mektepteki likânı buldum, gönülde memhûr

Hatırlayarak gençliği tetkik ettim; okuldaki yüzünü gönülde mühürlenmiş (kilitli) buldum.

Gençliği akla getirip hatırladığını okuldaki yüzünün yani simasının da gönülde mühürlü olduğunu ifade etmektedir. Arapça isim olan likâ kelimesi burada yüz, çehre anlamında kullanılmaktadır. Halk şiirinde yüz ifadesi doğrudan “yanak, yüz, surat” vb. kelimelerle karşılanırken klasik şiirde yüz, “ruh, ruhsâr, hadd, tal’at, safha, ârız, îzâr, dîdâr, likâ vb.” olarak kullanılmaktadır. Gönülde mühürlü olmak, sağlama almak, dokundurmamak anlamında açıklanabilir. Özel ve gizli kâğıtlar zarflanarak kapatılıp yapıştırıldıktan sonra bitişme yerleri mühürlenir. Ayrıca açılması istenmeyen kutu, kapı vb. de kilitlendikten veya iplerle bağlandıktan sonra mum gibi nesnelere yakılıp üzerine damlatılır ve kontrolsüz açılmaması için de mühürlenir. Şair, Ahmed Naim’in okuldaki hayalinin de kendi gönlünde mühürlü olduğunu vurgulamaktadır. Gönül, her varlığın giremeyeceği özel bir alandır. Şair için de çok hususi olan Ahmed Naim’in yüzünün hayali özel bir mekân olan gönülde mühürlü yani korunaklıdır.

10. *Dârü’l-fünûn’a baktım: Ma’nen siyâh giymiş,*

Kürsünde lâkin ismin, altın yazıyla mezkûr

Üniversiteye baktım, manevi olarak karalar giymiş, ama kürsünde ismin altın harflerle yazılı (hatırlanmakta).

Ahmed Naim Bey, Dârü’l-fünûn yani üniversite hocası olduğu için onun çalıştığı mekândan bahsedilmektedir. Dârü’l-fünûn, Arapça dar (ev) ve fünûn (fenler) kelimelerinden teşekkül ettirilmiş ve günümüzdeki karşılığıyla türetilmiş, “üniversite” anlamında kullanılmaktadır. Şair, Dârü’l-fünûna baktığını ve manevi olarak siyah giydiğini belirtmektedir. Yakını veya sevdiği vefat edenler yas tutarlar ve yas müddetince siyah giysiler giyerler. Üniversite de değerli bir hocasının vefat etmesi sebebiyle karalara bürünmüştür. Bu mısradaki teşhis sanatı yapılmıştır. Üniversite siyahlar giyinirken Ahmed Naim’in derslerini anlattığı kürsüde ise isminin altın harflerle yazılı olduğunu belirtmektedir. Kürsü maddi bakımdan hitap edilen bir materyal olarak bilinse de üniversitedeki bölüm veya bilim alanlarına da eskiler “kürsü” demişlerdir. Bundan dolayı, “kürsü” kelimesiyle hem Ahmed Naim’in ders verdiği nesne hem de görev yaptığı ilim dalı kastedilerek tevriye sanatı yapılmaktadır. Ahmed Naim’in kürsüsünde isminin altın harflerle yazılı olması ifadesiyle de onun unutulmayacağı kastedilmektedir.

Altın harflerle yazılmak, İslam evvelindeki Arap geleneklerine dayanmaktadır. Şiiri çok seven Araplar, Suk-ı Ukâz ismiyle şiir panayırıları düzenlerlermiş. Burada dereceye giren yedi şiir altın harflerle yazılarak Muallakatü’s-seb’a (yedi askı) ismiyle Kâbe’nin duvarlarına asılmış (Kalyon & Kalyon, 2016: 24).

11. *Âlâm içinde kaldı, hep âşinâ-yı kadrin*

Birdenbire ufûlün eyler ukûlü meftûr...

Tüm kadirşinaslığın acılar, ızdıraplar içinde kaldı, aniden kayboluşun akılları bezginleştirir.

Burada Ahmed Naim’in kadir, kıymet bilir yönüne işaret edilmektedir. Onun kadirşinaslığının ızdıraplar içinde kaldığından bahsedilmektedir. Ahmed Naim’in vefatı çevresi için beklenmedik bir hadisedir. Bundan dolayı da ansızın kayboluşu akılları bezginleştirmekte yani bu ani vefatı akıl alamayacak derecededir.

12. *Bir ben gibi garîbin, nâciz kilki kaldı,*

İlhâm-ı hürmetinle intâk-ı şiire mecbûr

Benim gibi bir garibanın, içine doğan hürmetinle şiir söylemek mecburiyetinde olan değersiz kalemi kaldı.

Şair, kendisinden bahsederek kendisi gibi bir garibanın değersiz kaleminin şiir yazmak için geride kaldığını vurgulamaktadır. Klasik şairlerde görülen tevazu İbrahim Sabri’de de vardır; ama buradaki “gariban” ifadesi gerçek anlamında kullanılmış olmalıdır. İbrahim Sabri ve ailesi sürgün hayatlarının başlarında Kahire’de maddi ve manevi olarak çok sıkıntı çekmişlerdir. Kendisinin, içine doğan hürmetle şiir söylemek mecburiyetinde kaldığını ifade etmektedir. Şairler şiir söylerken veya yazarken içlerine doğan ilhamdan faydalanırlar. İbrahim Sabri de Ahmed Naim hakkındaki şiirini yazarken ona duyduğu hürmetten aldığı ilhamla şiirini yazdığını ifade etmektedir.

13. *Rahmetle andırınca, âsâr-ı yâdigârın*

Giryeyle gözlerimde, bir mısra’ oldu mestûr

Hatıra eserlerin rahmetle hatırlanınca gözyaşlarıyla gözlerimde bir mısra gizlendi.

Bir ilim insanı olarak Babanzâde Ahmed Naim, pek çok ilmî eser kaleme almıştır. Şair bu eserlere işaret etmektedir ve söz konusu eserlerin âlim tarafından geriye bırakılan hatıralar olduğunu belirtmektedir. Bu eserler hatırlanınca da gözyaşlarıyla bir mısranın gizlendiğini vurgulamaktadır.

14. *Yârâna tesliyettir, târih-i cevherinin*

Dîni cihâdı kıldı: Ahmed Nâ'im'i mağfur [Helyopolis, 1353, m. 1934]

Ahmed Naim’in Allah yolundaki mücadelesinin günahlarını bağışlatması sevenlerine tarih-i cevheri ile teselli oldu.

Senin sevenlerinin vefatınla oldukça fazla hüzünlenip acılara boğulmalarından senin günahlarının bağışlanacak olması teselli olmaktadır. Şahsiyeti ve ilmî tarafıyla çok sevilen Ahmed Naim, aynı zamanda dini bütün bir Müslümandır. Öğle namazının ikinci rekâtını kılarken ruhunu teslim etmiştir. Gündelik hayattaki yaşantısı ve hayata bu şekilde veda etmesi sevenleri için âdeta bir teselli kaynağı olmuştur.

Ahmed Na'im Bey'in vefat haberiyle Kahire’de ikamet etmekte olan Mehmed Akif Ersoy, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, İbrahim Sabri ve pek çok inançlı insan bir araya gelerek gözyaşı dökmüşlerdir.

Târih-i diğer

15. *Değildi böyle târih, ettim semâya i'la:*

Yarabbi, yap Na'im'e, dâr-ı na'imi mesvâ

Tarih böyle değildi, gökyüzüne yükselttim; Allah'ım Naim'e cenneti mesken yap.

Son beyitte “diğer tarih” başlığını düşerek yazdığı beyitte, tarihin böyle olmadığını onu gökyüzüne yükselttiğini ifade ederek “Allah'ım Naim'e cenneti mesken yap” şeklinde Allah'a dua ederek şiiri sonlandırmaktadır. Naim, her ne kadar vefat edenin ismi olsa da cennetin isimlerinden birisidir de. Bu sebeple sanatlı bir ifade ile özel isim Naim ile Cennet ismi naimi bir arada kullanmıştır.

2. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının son çeyreğinde dünyaya gelen İbrahim Sabri, babası son şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Efendi'nin sürgün hayatına başlamasıyla birlikte o da ailenin bir ferdi olarak bu sürgünden nasibini almıştır. Cumhuriyetin başlarında vatandaşlıktan çıkarılan 150'likler listesinde yer almıştır. Değişik yerlerde gurbet hayatı yaşamakla birlikte seksen üç senelik ömrünün yaklaşık altmış senesini Mısır'da geçirmiştir. Şiirlerini ve iki tiyatro eserini bir araya getirip Mısır Dâneleri ismini verdiği eserinin şiirler bölümü Türkiye’de yayımlanmıştır. Yukarıda değerlendirilen Naim Bey isimli şiir de bu mevzubahis kitapta yer almaktadır. Ahmed Naim Bey, aynı zamanda milli şair Mehmed Âkif Ersoy’un da yakın dostudur. Mehmed Akif ve Kahire’de yaşayan dostları Ahmed Naim’in vefatı üzerine Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’ye taziye ziyaretine giderler. İbrahim Sabri Bey de yazdığı şiiri işte bu taziye ziyaretinde okumuş ve şiir başta Mehmed Âkif Ersoy olmak üzere dinleyenler tarafından çok beğenilmiştir. Şiiri dikkatle dinleyen Mehmed Âkif, şiirdeki bir kelime üzerinde yorum yaparak değiştirilmesi yönünde teklifte bulunmuştur. Çalışmada Ahmed Naim Bey’in hayatı ve ilmî kişiliğinden kısaca bahsedilerek İbrahim Sabri Bey’in onun hakkında kaleme aldığı mersiye açıklandı. Ek kısmına da Mehmed Akif Ersoy’un teklifiyle değiştirilen kelimenin yerleştirildiği Arap harfli orijinal metnin ilgili sayfasının fotokopisi verildi.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. H. (2016). *Söylenmemiş Sözler*. Ankara: Grafiker Yay.
- Bilgi, L. (2022). Mehmed Âkif'in Vefası, Mehmed Âkif'e Vefasızlık. *Harran İlahiyat Dergisi*, (47), 185-208.
- Çakan, İ.L. (t.y.). Babanzâde Ahmed Naim. TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/babanzade-ahmed-naim> (30.10.2021).
- Düzdağ M. E. (2015). *Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*. İstanbul: Şule Yay.
- Hansu, H. (2007). *Secdede Biten Bir Ömür Babanzâde Ahmet Naim Bey*. İstanbul: Kaynak Yay.
- İhsanoğlu, E. (2006). *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları*. İstanbul: İrcica Yay.
- İhsanoğlu, E., Kalyon, A. & Kalyon, F. (2021). *Sürgünde Unutulan Türk Şairi İbrahim Sabri Mısır Dâneleri'nden Seçmeler*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Kalyon, A. (2013). *Divan Şiirinin Nil'deki Sesi Ayşe Teymûrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kalyon, A. & Kalyon, F. (2016). *Adanalı Hayret Efendi Şehrâyin ve Sihri-i Beyân*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kalyon, F. (2014). *Divan Şiirinin Nil'de Açan Çiçeği Gülperî Hanım ve Güldeste-i Hâturât*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kalyon, F. (2021). *Nil'in Üç Gülü: Çeşm-i Âfet, Ayşe Teymûrî, Gülperi Hanım, Ekmeleddin İhsanoğlu Armağanı*. İstanbul: Ötügen Yay.
- Kuntay, M. C. (1986). *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Mermer, A. ve Koç Keskin, N. (2016). *Eski Türk edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Okay, M.O. & Düzdağ, M.E. (t.y.). Mehmed Âkif Ersoy. TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-akif-ersoy> (26.12.2021).
- Tunç, S. (2012). *Kahire Sarayında Bir Hanım Şair, Çeşm-i Âfet ve Divanı*. Konya: Palet Yay.
- Üstten, A. U. (2022). Mehmet Âkif Ersoy'un Yakın Çevresindeki Önemli Simalar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 26, 1, 187-199.
- URL 1 <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/mehmet-akifin-hayatinda-vazgecilmez-olan-dostlari> (erişim, 10/06/2022)
- URL 2 <https://www.dunyabizim.com/soylesi/galatasarayda-dilde-en-iyi-oydu-h5008.html> (erişim, 11/21/2022)
- URL 3 “Ayşe Semiha Baban kimdir? İşte Ayşe Semiha Baban'ın biyografisi”, 2016-10-20, *Akit*, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ayse-semiha-baban-kimdir-iste-ayse-semiha-babanin-biyografisi-225017.html> (erişim, 11/07/2022)
- URL 4 “Büyük naif yazarımız Yaşar Kemal üzerine yanlış-doğru cetveli” 12 Mart 2015, Yalçın Küçük, <https://www.odatv4.com/analiz/buyuk-naif-yazarimiz-yasar-kemal-uzerine-yanlis-dogru-cetveli-1203151200-72784> (erişim, 11/10/2022).

Ek: Şiirin ilk hâlindeki “bir nûr” ifadesinin, daha sonra “son nûr” şeklinde değiştirildiğini gösteren Arap harfli metin:

نعيم بك

يورديك خرابه سنده ، پر زلزله يله ، مشهور
بر بروج دين بيقيلمش ، دوشمش ديسه م دء كر : طور *
بر رون عوشه چيقمش ، بين روح قيلمش ارضى ،
اولمش نعيم بك ، ايواه * * سوتمش وطانده صوك نور !
ظلمت ، دماغه كيومش ، شمس ادب طوتولمش ،
بر ليل ماتم اولسه ، كونلر ، اوپرده معذور *
عقل تحجر ايتدى ، دهشتلى منظرندن ،
على خيال ايدنجه ، طوبراقله شيمدى مستور *
بر عهد نحسه ايرديك ، بد بخت مملكتده ،
بره بر زوال بولمش ، كيملرسه سعنى مشكور *
ماضى ، حياتى حائز ، حالك معانى پيدا ،
موت ايشته : بعته دوشمش ، ارواح يرده مشهور *
كيم وار ، حياتى سیر ايت : مقبرده هپ اعظم ،
احيا مزارلغنده ، باقوش چالار مكر صرور *
غريته يم ، وطندن قالدیم ، اگرچه بن دور ،
ای صاحب فصیلت ، قلم سنكله مسحور *
ايتدم شبابى تدقيق ، تذكار خاطره يله ،
مكتيده كي لقاكي ، بولدم كوكلده مصهور *
دارالفتونه باقدم : معنا سياه كيمش ،
كوسكده لکن اسمك ، آلتون يازيله مذکور *
آلام ايچنده قالدی ، هپ آشنای قدرك ،
بودن بره افولك ، ايلر عقولى مفتور * *
بر بن كبی غريبك ، ناچيز كلگی قالدی ،
الهام حرمتكده ، انطالق شعره مجبور *
رحمتك آكديرتجه ، آثار يادكارك ،
كوبه يله كوزلرده ، بر مصراع اولدی مسطور *
يارانه تسليتدر ، تاريخ جوهرينك :
دينى جهادی قیلدی : احد نعيمى مشهور *
- هيليوپوليس - ۱۳۵۳ هـ

تاريخ ديگر

بوكلدى بويله تاريخ ، ايتدم سمايه اعلا :
ياربى ، ياپ نعيمه ، دار نعيمى مثنوى .